



COP29  
Baku  
Azerbaijan

Yaşıl dünya naminə həmrəy olaq!

**G**öyündə bulud karvanı, dağlara, dərələrə bolək balənən duman, yerin dərinliklərindən qaynayıb çıxan bulaqlar, özünü qayalardan atan şələlər, dəlisov dağ çayları, cəmənləri şəhli yaylaqlar, mamırlı qayalar, ağ çiçəklər, güllü-çiçəklili irəmələr, mineral sular, min bir dərdin dərmanı olan bitkilər, dəmirəgac, palid, cinar meşələri Qarabağ və Şərqi Zəngəzur təbiətinin sehrindən, ruha qol-qanad verən gözalliyindən xəbər verir. Bu yerlərdən ilahi heç nə əşrəməyi, zirvəsində qar, ətəyində bahar olan dağlarım əzəməti insani ovsunluyur, qantəpərin, kərkikotunun ətri adamı bihüs edir. Yaylaqların çal-çağır dövrü başlayıb, bu yerlərə Günsə yenidən doğub, şəh damaları yarpaqların üstündə sənki rəqs edir, bir sözlə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur aydınlığa qovuşub.

Hər dəfə bu yerlərə sefer edəndə bu duyuğular insanda ilahi bir fərəh yaradır, bu torpaqları azad edən oğullarla haqlı olaraq fəxr edir, şəhidlərin ruhu qarşısında baş ayırsın. Dörd il bundan əvvəl bu yerlərdə qara yeller əsir, torpaq yağı düşmənin tapdağı altında inildiyir, hay əsəratının kirli əlliəri təbietin şah damarını kəsir, hər tərəf işğalçıların caynaqlarında boğulurdur. Otuz illik işğal dövründə ermənilər Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun təbiətinə məqsədli şəkilde, bilerəkdən, vandallılıqla qəsd ediblər. Yeraltı ve yerüstü sərvətləri, flora və faunani, tarixi, mədəni-dini abidələri, nadir təbiet incilərini dağıdıblar. Ermənilər həmin gözəl və bərəketli meşələri, cayla, ormanları, təbii abidələri ekoloji terrora məruz qoyardı, öz mənfur xislətlərini göstəribler. Təessüf ki, otuz il yaxın müddətde Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına daxil edilən erazilərin yeraltı-yerüstü sərvətləri erməni vandalları tərəfindən talanlıb, qarət olunaraq Ermenistana daşınır. Ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkiləndirilməsi, qiyametli ağac növləri ile zengin meşələrin, eləcə də təbiet abidələri, ümumilikdə yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin meqsədli şəkilde təalan edilməsi nəticəsində her iki bölgədə ekoloji tarazlıq pozulub və Azərbaycanın ekologiyasına ciddi ziyan deyib.

Təbiet abidəsi statusuna malik 152 ağac, 8 xüsusi qiyametli meşə sahəsi, yaşı 120 ildən 2 min ildək olan 145 Şərqi çinari və digər təbii sərvətlər uzun illər ağır və misli görünməmiş talanla üz-üzə qalıb. Kəlbəcər rayonunda 968 hektar ərazini əhatə edən "Qırmızı kitab"da daxil edilən Aylı findığı ağacları da kütləvi şəkilde qırılıb. Ermənilərin təbietimizə vurdurları ziyanın miqyası geniş, nəticələri isə dehşətdirdi.

1990-1993-cü ilin əvvəline kimi Ermənistən orduyu öz havadarlarında arxalaşaraq həmin əraziləri işğal etdi və təxminən yüz minlərlə hektar meşə fondu qəsbkarları, "vəhşi qəbile"nin əlinə keçdi. Ermənilər işğal altında saxlaşdırılan torpaqlarda təbiətə amansız zərbələr vurub, bu yerlərin təbii ahəngini pozublar, meşələri qırıb, bulaqların gözünü kor qoyublar, meyve bağılarını yandırıblar. Ağacları nə qədər doğrasalar da onların kökünü kəse biləmiblər, hər il yaz geləndə pöhreleyiblər, sanki təbiet ağacların dili ile düşməni ittiham edib. Yer üzündə en axırıcı toplum olan ermənilər ağacların kök hissəsini qumbara ilə partladıb, torpaqları yandırıblar. İnsana və təbiətə qatı nifret ermənilərin iç üzünü, şikət məhiyyətini göstərir. İlkinci Qarabağ mühərabəsindən və 23 saat davam edən antiterror tədbirlərində şanlı qələbə qazanan Azərbaycan üç idir ki, ermənilərin dağıtdıqları şəhərlər, kəndləri yenidən qurur, yollar çəkir, hava limanları tikir, yaşayış massivləri salır. Eyni zamanda təbiətə qənim kəsilen ermənilərin çirkin emelləri aradan qaldırılır, təbiəti doğma münasibət göstərilir, çaylara balıqlar, düzlərə ceyranlar buraxılır, biomüxtəliflik yaradılır, meşələr bərpə edilir.

İşğaldən azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Programında ətraf mühitlə bağlı problemlərin həll edilməsi prioritet vəzifələrindən biri kimi müyyəyen edilib. İşğal dövründə təbiəti vurulan ziyanın təsirlərinin minimuma endirilməsi və ekoloji tarazlığın bərpə edilməsi üçün Dövlət Programında qeyd olunan istiqamətlərə uyğun şəkildə ardıcıl işlər görülür. Artıq orta və uzunmüddəli perspektivdə yaşlılıqların bərpə edilməsi üçün meşə ekini işləri aparılır. Hazırda Cəbrayı, Zəngilan, Füzuli və Ağdam rayonlarında geniş ərazilərdə yaşlılıqların salınması davam etdirilir. Həmçinin Zəngin təbiətə və bitki örtüyünə malik Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsində işğal dövründə meşə təsərrüfatına vurulmuş ziyanla bağlı da qiyametləndirmələr aparılır. İlkin-

**COP** - İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası insanın iqlim mühitinin təhlükəli miadaxılışının qarşısını almaq məqsədilə 1992-ci ilin iyununda Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş Yer Sammitində imzalanmış sazişdir. COP (Conference of Parties) abbreviaturunu ingiliscə dilindən tərcüməsi Tərəflər Konfransı demkdir. Tərəflərin Konfransı İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının icrasına nəzarət edən ali qərarverici orqanıdır. Bu Konvensiyaya üzv olan 190-dan çox ölkə var.

Otan il dekabrın 11-də Dubayda COP28-in plenar iclasında COP29-un bu il Azərbaycanda keçirilməsi haqqında qərar qəbul olunub.

**COP29**  
BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası

virəde bu məsələye toxunaraq deyib: "Azad edilmiş torpaqlarda, eyni zamanda dövlət təbiet qoruqları və yasaqlıqlar olub. Men bu məlumatı da Azərbaycan xalqına çatdırmaq istiyərim. Zəngilan rayonunda Bəsitçay Dövlət Təbiet Qoruğu 1974-cü ilə ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılıb. Bu, Avropana unikal meşə sayıları və burada nadir cınar ağacıları var idi. Bu qorun 107 hektarı əhatə edib, indi isə cəmi 42 hektarı qalıb. Bu, erməni vəhşiliyinin növbəti təzahürüdür. Bu, onu göstərir ki, onlar başa düşürdülər və bilirdilər ki, bu torpaqlarda müvəqqəti oturublar. Onlar bizim evlərimizi dağıdıblar, tarixi abidələrimizi dağıdıblar, məscidlərimizi dağıdıblar, meşələrimizi də dağıdıblar. Nadir cınar meşəsindən cəmi 42 hektar qalıb. Oraya da mütləq bir grüp ezmə olunmadır, yərində təftiş aparılmalıdır və bu qorun bərpə edilməlidir". 30 il yaxın işğal altında qaldığı müddət ərzində tarixi torpaqlarımızda təbiət, bioloji müxtəliflik və su hövzələrindən qarşı ciddi ekoloji fəsadlar töredilmişdir. Azərbaycanın "Qırmızı kitabı"na və Beynəlxalq Mühafizə İttifaqının "Qırmızı siyahısı"na daxil edilmiş nadir təbiet inciləri mehv edilmiş, flora və faunaya külli miqdarda ziyan vurulmuşdur. Ətraf mühitin fiziki və kimyəvi çirkənməye məruz qalması bütövlükde regionda ekoloji tarazlığın pozulmasına getirib çıxarılmışdır. Təbiətə qarşı olan bu vandaliz-

min izlərini təmizləmək üçün Prezident 2021-ci il oktyabrın 20-də "Azərbaycan Respublikasının Bəsitçay Dövlət Təbiet Qoruğunun fealiyyətinin təskili ilə tədbirlər haqqında" Sərəncamı imzaladı. Sərəncama əsasən, Ekoloji və Təsərrüfat Nazirliyi tərəfindən qorun aksında yerleşən təbiet obyektlərinin invartarlaşdırılması, həmçinin xarici və mütəxəssisləri cəlb etmək ekoloji və yetin qiyamətləndirilməsi aparılıb. Deşələr ki, ötən iki ilde Bəsitçay Dövlət Təbiet Qoruğunun fealiyyəti xeyli bərpə edilmişdir. Qorunun mühafizəsi, təbliği və fealiyyətin maddi-texniki təminatı ilə bağlı zətəbdirlər gürülbü, meşələrin bərpəsi yenidənqurulması davam etdirilir. A Bəsitçay çayına qızılıqlı forəller buraxılırlar. Eyni zamanda işğal zamanı kəsilməmiş Şərqi çinarlara yerinə yeni tinglər ekolər və toxum səpilib. Bu ərazilərdə müasir naşmaların tətbiqi əsasında unikal məfondunun və mühafizə olunan təbiet komplekslərinin fealiyyətinin bərpə edilir. Bütövlükde regionun "yaşıl zona"ya çevsinə şərait yaradacaqdır.

Salman ALIOĞLU  
"Respublika"

## Daşında gül açır, torpağında lə

Yaşıl dünya

hesablamalara görə, işğaldən əvvəl həmin bölgədə mövcud olmuş 260 min hektar meşə örtüyünün 54 min hektarı tam məhv edilib. Xüsusi Şərqi Zəngəzur iqtisadi zonasında, o cümlədən Qubadlı və Zəngilan rayonları ərazisindəki meşələrdə mövcud olan çoxilik ağacların yarısından çoxu qırılıb. Bu ərazilərdə daha çox rast gəlinən cınar, palid, fistiq, vələs, ağcaqayın, tozağacı və sair qiyametli meşə cinslərinə aid ağac növləri (28,5 milyon ədəd) oduncuq tədarükü, eləcə də məbel, çəlek və tufəng qondağı istehsal üçün kesilib. Ermenistana apanılırlar. Yeni aşkar edilmiş meşələrin istismarı ilə əlaqədar minlərlə hektarlı ərazidə meşələr sıradan çıxarılıb. Onların arasında püste, dərman stiraksi, Araz palidi, yalanqoz, Şərqi cınarı, adi nar, meşə üzümü, pirkal, şümşad, Eldar şamı, adi xurma, söyüd-ayarpaq armud və digər ağac növləri mehv edilib. Bundan başqa, işğal müddətində ermənilər tərəfindən 100 min hektardan artıq ərazidə meşələlər şəkildə yanğınlardır, bu yanğınlardan təpələr və münbit qatı mehv olub, fauna və flora növləri didi təsirlərə məruz qalıb.

Azərbaycan hökumətinin 4 iyul 1974-cü il tarixli qərarı ilə Zəngilan rayonunda yaradılan Bəsitçay Dövlət Qoruğu ölkəməzin cənub-qərbində, Bəsitçayın derəsində yerləşir. Həmin vaxt qorun ərazisinin landschaft kompleksini, xüsüsile nadir təbii cınar meşələyini korumaq məqsədilə təşkil edilib və sahəsi 107 hektardır. Bəsitçay meşələyində cınarlar toxum və pöhreli vəsaitlərə artırılırlar. Buradakı dağlar Bəsitçayın qollarıdır. Qorun ərazisi qış quraq keçən mülayim-istiqliq tipinə aiddir. Yayan isti olması qısa və yağıntının miqdarı 600 milimetrdir. Ərazinin iqlimi şərətində cınar meşələyinin təbii bərpası və inkişaf üçün çox əlverişlidir. Bəsitçay Dövlət Təbiet Qoruğunun ərazisində, əsasən, alluvial-meşə torpaqları yayılıb. Çay dərələrinin yamaclarında, qorun ətraf sahələrində qəhvəyi dağ-meşə torpaqları inkişaf edib. Burada daşlı-çinqılı ərazilər de müəyyən sahəni tutur. Bunların hamisində cınar bitir və inkişaf edir. Bəsitçay Dövlət Təbiet Qoruğunun 100 hektar meşə ilə örtülü sahənin 42 hektardan çox hissəsi tamamilə mehv edilib. Çoxyaşlı Şərqi cınarı ağacları kesilib, köklərinin itirilmesi üçün müxtəlif partladıcı maddələrdən istifadə edilib, ərazidə yanğınlara töredilib və Qorunun inzibati binası dağıdılib. Bu vəhşilik Prezident İlham Əliyevin də diqqətdən yaxınlaşdırıldı. Dövlət başçı-sı 2021-ci ilin yanvarında ilin yekununa həsr olunmuş müş-

özündə canavar, çöl donuzu, porsuq, cübü, dovşan, müxtəlif gəmircilər və sair meməliyərə, keklik, turac, goyerçin və digər quşları rast gəlinir. Otuz il yaxın müddət ərzində erməni tecavüzkarlarının işğal altında saxlaşdırılan qorun ciddi ekosidə məruz qalıb. Bəsitçay Dövlət Təbiet Qoruğunun ərazisindən sonra 2200 kvadratmetrə qədər əhatə edir. Zəngilanın işğalından bir neçə ay əvvəl yaradılmış təbiet qorun ətrafında məqsədən əlavələr qorun ərazidən qorun əraziyi qorunmaq şərtləndirilir. Yaradılmasında məqsədə Araz boyu Tuqay meşələri olub. Təessüf ki, mənfi düşmən tərəfindən Araz çayının mərcisi dəyişdirilib. Həmin ərazidə 85 hektar meşə ilə örtülü sahənin 42 hektardan çox hissəsi tamamilə mehv edilib. Çoxyaşlı Şərqi cınarı ağacları kesilib, köklərinin itirilmesi üçün müxtəlif partladıcı maddələrdən istifadə edilib, ərazidə yanğınlara töredilib və Qorunun inzibati binası dağıdılib. Bu vəhşilik Prezident İlham Əliyevin də diqqətdən yaxınlaşdırıldı. Dövlət başçı-sı 2021-ci ilin yanvarında ilin yekununa həsr olunmuş müş-

AZERBAIJAN  
COP29 HOST

